

письменный язык, развившийся на основе местного аукштайтского диалекта, назывался *жемайтским языком*. Современный жемайтский диалект стал именоваться жемайтским лишь после исчезновения старых административных единиц, что являлось следствием распада старолитовского государства. Носители диалекта, образовавшегося в северо-западной части бывшей территории Жемайтского княжества, унаследовали название *žemaičiai*. Основной причиной возникновения указанного диалекта являлось влияние субстрата близкородственного куршского (куронского) языка, окончательно исчезнувшего, по-видимому, лишь в середине XVI в. Следовательно, современный жемайтский диалект можно квалифицировать как литовский язык «в устах потомков древних куршей».

KURŠIŲ SUBSTRATO PROBLEMA ŠIAURĖS ŽEMAIČIŲ TERITORIJOJE

(Fonologijos dalykai)

ALEKSAS GIRDENIS

1. Kuršių konsonantizmui buvo būdingas *k*, *g* vertimas afrikatomis *c*, *dz* (ar *c'*, *dz'*) ir fonemų *s* : *š*, *z* : *ž* neskyrimas¹. Todėl K. Būga² kuršių fonetikos pėdsakus buvo linkęs įžiūrėti tokiuose šiaurės žemaičių žodžiuose, kaip *bru(n)cinti*, *krendzelioti*, *peizoti*, *plu(n)cinti*, *zurdoti*. Bet tie žodžiai arba vartojami arti Latvijos ir todėl greičiausiai yra latviški skoliniai³, arba pasitaiko ir aukštaičių šnektose (pvz., *plu(n)cinti* daugiau žinomas iš aukštaičių šnektų negu iš žemaičių), arba gali būti aiškinami kaip ekspresyviniai naujadarai (plg. *krendzelioti*, *peizoti* ir aukštaičio P. Cvirkos vartojamą *kebelzuoti*). Tikresnis kuršių konsonantizmo reliktas, be abejo, yra *s* : *š* pakaita tokiuose žemaičių žodžiuose, kaip *kupstis* Grg⁴ : *kupštis* Yl, *pleksnė* Slnt : *plekšnė* Brs, *kumstė* Vrd, Sts, bet *kumštavoti* „kumščiuoti“, taip pat *skurlis* : *škurlis*, *skrabalas* : *škrabalas* ir kt. Vieni iš tų variantų gali turėti reliktinį kuršių *s* = lie. *š*, kituose žvarbusis priebalsis gali būti atsiradęs dėl hiperkorekcijos (t. y. vengiant kuršiškojo „šveplavimo“). Kaip ten bebūtų, aišku viena: be dialekto, neskyrusio *s* ir *š*, įtakos ta pakaita negalėjo susiformuoti.

2. Kitas galimas kuršių konsonantizmo pėdsakas greičiausiai yra priebalsių *k'* : *č'* (rečiau — *g'* : *dž'*)⁵ pakaita, labai paplitusi šiaurės žemaičių kretingiškių teritorijoje. Jo galimybę buvo numatęs jau J. Endzelynas, kuris atsargiai spėjo, kad lie. *čirkšlys* „vapsva“ ir la. *cirkšli* „širšės“ gali būti kilę iš ku. **cirkslis*⁶. Ryškus tos pakaitos pavyzdys yra upėvardis *Čeřkšnė* (Plungės r.), kuris senuosiuose dokumentuose rašomas *Керкинава*⁷ (plg. Zeimelio apyl. vietovardį *Keřkšnis*⁸). Akademiniam „Lietuvių kalbos žodyne“ yra ir daugiau šio tipo pavyzdžių, plg.: (1) *čiōbrinti* Skd : *kiōblinti* Kal, *čiūtinti* Sts : *kiūtinti* Dks, *iščiāužėti* Mžk : *iškiaužyti* Vl, *sučiūžęs* Varn : *sukiūžęs* Ds, *džiugėti* „žvangėti“ Rt : *giūgyti* „trankyti“ Šll; (2) *kiukinėti* Vvr : *čiukinėti* Švnč, *kiūžės* Sts : *čiūžas* Žg, *kiūpelis* Šv : *čiūpelis* Varn, *iškiūopti* Slnt, Vvr : *iščiūopti* Grš, *iškiūkinti* Vvr : *sučiūkinti* Vlkv. Bent dalis pirmosios grupės (1) žodžių su *č'*, *dž'* gali būti laikoma kuršių afrikacijos *k'*, *g'* > *c'*, *dz'* palikimu. Antroje grupėje (2) turėtų būti nemaža žodžių su *k'*, *g'*, atsiradusių dėl hiperkorekcijos vietoj reguliarių *č'*, *dž'* (ar *c'*, *dz'*), kilusių iš *tj, *dj. Vienu kitu atveju gali būti tiesiog apibendrinta *k'* : *č'* pakaita, kuri turėjo pasirodyti paranki dėl afrikatos ekspresyvinių savybių⁹. Tačiau visiškai aišku, kad tokia pakaita

galėjo atsirasti tik dėl glaudžių kontaktų su tokiu dialektu, kuriam *k'*, *g'* dėsningai virsdavo afrikatomis.

Nei *s : š*, nei *k' : č'* (*g' : dž'*) pakaitos nėra patikimas buvusios kuršių teritorijos indikatorius, nes jos neturi aiškiau apibrėžtų izoglosų; be to, *k' : č'* pakaita pasitaiko ir aukštaičių šnektose, kur ji gali būti atsiradusi iradiacijos iš žemaičių ploto keliu ir dėl vietomis galbūt anksti įvykusios **t' : *k'* (<**tj*, **kj*) kontrasto defonologizacijos ar neutralizacijos. Neužmirštinas ir galimas sėlių bei žiemgalių poveikis.

3. Trečioji kuršiams priskiriama konsonantizmo ypatybė — *-t'*, *-d'* <**tj*, **dj*¹⁰, be jokios abejonės, yra ne fonetinės, o morfo(no)loginės kilmės¹¹, todėl jos nereikėtų laikyti analogiško vadinamųjų pajūrio žemaičių reiškinio prototipu. Čia labai svarbu ir tai, kad kaitmeninių skiemenų afrikatos žemaičių tarmėje yra nykusios palyginti vėlai¹² dėl grynai morfologinių priežasčių, iš dalies susijusių su galinių skiemenų redukcija¹³. Kuršių substratas ar adstratas čia galėjo nebent sužadinti poreikį „optimizuoti“ fonologinę ir morfonologinę sistemą¹⁴ — pašalinti iš jos funkciniu požiūriu netikslingą priebalsių kaitą ir užpildyti kuriuos ne kuriuos tuščiuosius priebalsių sistemos langelius.

4. Iš vokalizmo reiškinų, priskiriamų kuršiams, bene pats patikimasis atrodo rytinių baltų **ē* <**ei* (> lie. au. ir la. *ie*, lie. *že. ei*, *i*, *ē*) atliepimas, kuris, kaip yra įrodęs J. Endzelynas, turėjo būti *ei* ar *ei* tipo (plg. lyvių skolinius iš kuršių dialekto *koidas* „skietas“, *loiga* „liekas, atliekamas“)¹⁵. Paprastai tas garsas identifikuojamas su šiaurės žemaičių *ei* (*skēits* „skietas“ tipo žodžiuose), bet Veiviržėnų apylinkės (Klaipėdos r.) vietovardis *Lėipaičiai* (oficialiai klaidingai vadinamas *Liepaičiais*¹⁶, plg. Spruogio *Leūnoūtu*¹⁷, taip pat to kaimo gyventojų pavadinimą *lėipaitiškiei*)¹⁸ leidžia manyti, kad kuršiai yra turėję nepakitusių *ei* visose pozicijose ir tuo ryškiai išsyręsi nuo lietuvių ir latvių¹⁹. Netiesiogiai šią mintį remia tie žodžiai, kurie žemaičių šnektose turi vienokį **ei* kontinuantą, o aukštaičių šnektose kitokį, plg. *že. griebti, kiēsti, šviēsti* : au. *griebti, keisti, šveisti*. Galimas dalykas, kad panašiai reikėtų aiškinti ir žodžius *preikālas* „priekalas“, *preiminē* „priemenė“, kurie su *ei* yra žinomi tik iš vakarinės žemaičių teritorijos dalies ir Prūsų Lietuvos: vienur jie gali būti kuronizmai, kitur prūsizmai.

Jeigu ši mintis pasitvirtintų, būtų galima iš esmės priimti ir net gerokai patobulinti šiaip jau gana netvirtą J. Kazlausko²⁰ ir iš dalies L. Hjelmsevo²¹ hipotezę, pagal kurią šiaurės žemaičių *ei* turėtų būti kilęs tiesiai iš **ei*, o ne iš **ē*: tą žemaičių dvibalsį galėtume laikyti autentiškojo lietuvių—latvių **ē* ir kuršių (galbūt apysiaurio) **ei* sąveikos padariniu (ta sąveika galėjo pastūmėti šiaip jau neišvengiamą **ē* diftongizaciją kylančios artikuliacijos dvibalsių kryptimi).

5. Remiantis tokiais senųjų dokumentų parašymais, kaip *Alouste*=la. *Aluoksta* ir *Ouse Warpe* “?”“, kartais spėjama, kad kuršiai turėję ir *ou* <**ō*²², bet *ou* čia veikiausiai reiškia ilgąjį monofongą *ō*²³, dažniau rašomą grafema *o*, pvz.: *Lobe*=*Luoba*, *Scoden*=*Skudodas* ir kt.²⁴ Pažymėtina, kad kuršių *ou* J. Endzelynas neminėjo net po to, kai apie jį buvo jau rašęs ir K. Būga, ir A. Salys²⁵. O jeigu taip, mintis, kad kuršiai buvo išlaikę nepakitusį **ei*, darosi visai tikėtina: **ē* virtimas į *ei* turėjo neišvengiamai sukelti analogišką **ō* vartimą į *ou*, nes *ē* ir *ō* tipo garsų raida visuose rytinių baltų dialektuose yra simetriška.

6. Kita ryški ir gana patikimai rekonstruojama kuršių vokalizmo ypatybė buvo *i* ir *u* vertimas atvirais *ē*, *o* tipo balsiais, būdingais ir dabartiniams šiaurės žemaičiams²⁶. Tie garsai rekonstruojami pagal vakarinių latvių šnektų ekspresyvinis žodžius *droškis* || *druškis* „storulis“, *žofdas* || *žuŕdi* „žagarai“ ir kt., ypač pagal triftongus *ier*, *uor* <*ir*, *ur*, būdingus kuršiškosioms latvių tarmėms, pvz.: *ciērst* „kirsti“, *kuōrpe* „kurbė, batas“²⁷: tie triftongai galėjo susiformuoti tik per tarpinę *ēr*, *or* stadiją²⁸. Šį atstatymą patvirtina tai, kad šiaurės žemaičių rišliuose tekstuose *ē*, *o* dažnumas yra tuo didesnis, kuo šnektą yra arčiau jūros: Kretingos apylinkėse *ē*, *o* sudaro 80% visų nežemutinių trumpųjų balsių, Darbėnų, Grūšlaukio, Palangos apylinkėse — 79%, Plungės, Platelių, Ginteliškės, Kulių apylinkėse — 78%, Skuodo, Mosėdžio, Ylakių apylinkėse — 67%, Sedos, Plinkšių, Židikų apylinkėse — 65% ir pagaliau Tirkšlių, Pievėnų, Žemalės apylinkėse — tik 62%. Balsių *i*, *u* dažnumas mažėja, einant priešinga kryptimi. Svarbu čia ir tai, kad tarmės rytuose negalūniniai *i*, *u* ir *ē*, *o* vartojami pagal griežtus balsių asimiliacijos ir enklizės taisykles, o vakaruose beveik visuotinai yra apibendrinti *ē*, *o* (vietomis su siauresniais alofonais, vartojamais maždaug tais atvejais, kur rytinės šnėktos turi *i*, *u*).

Jau pats negalūninio vokalizmo išlyginimo faktas leidžia manyti, kad vakarinės šnektose praeityje būta intensyvių kalbinių kontaktų su tokiais dialektais, kuriems sinharmonizmo reiškinys turėjo būti svetimas. Ne visai organišką reiškinys turėtų būti ir rytinių šnektų *ē*, *o*, nes, pavyzdžiui, jų *ē* rimuojasi ne su savo genetiniu ir funkciniu koreliatu *i*, bet su *e* (plg. *nūēk i mēška*, *sogāuk mēška Ms*), — tai rodytų, kad *ē*, *o* yra gana mechaniškai pakeitę garsus, artimesnius siauriesiems *i*, *u*. Tokia substitucija buvo galima, rodos, tik kalbinių kontaktų sąlygomis, nors jos fonologinės prielaidos susidarė dėl vidinės fonologinės evoliucijos. Lemiamą vaidmenį čia bus suvaidinusi priebalsių palatalizacija tik prieš **j* ir vėlesnis nekirčiuotų ilgųjų galūnių trumpėjimas: po tų pakitimų susiformavo nepakenčiama minkštųjų ir kietųjų priebalsių opozicija prieš *i*. Kalbų kontaktai padėjo tą opoziciją pašalinti, pakeičiant į *ē* tą *i*, kuris ėjo po nesuminkštintų priebalsių.

7. Taip interpretuojant žemaičių *é, o* kilme, darosi gana tikėtina, kad tų balsių dažnumas yra susijęs su praeityje egzistavusių kalbinių kontaktų intensyvumu. Galima manyti, kad stipriausi tie kontaktai yra buvę ten, kur žodžio kamiene vartojami iš esmės tik *é, o, t. y.* vadinamųjų kretingiškių ir apskritai vakarinių žemaičių šnektų teritorijoje. Rytinės šnėktos atviruosius *é, o* galėjo perimti jau ne iš pačių kuršių, o iš jų įtaką patyrusių vakarinių šnektų.

Į vakarinę zoną orientuoja ir kitas savotiškas reiškinys, darantis ne organišką raidos, o mechanišką substitucijos įspūdį, — prieškirtinių dvigarsių pirmojo dėmens ilginimas, pvz.: *da.rbâms* „darbâms“, *ka.lnâlis* „kalniukas“, *pava.rgâu* „pavargau“, *pla.ukê* „plaukei“ Dr, Grš, Kal, Kl, Vvr ir kt. Šis pailginimas tuo ryškesnis, kuo šneкта geriau skiria prieškirtinius ilguosius ir trumpuosius balsius ir kuo labiau ji nutolus nuo rytinių ir centrinių šnektų. Toks visais atžvilgiais nenatūralus ir netikslingas dvigarsių elgesys nekirčiuotuose skiemenyse racionaliai paaiškinamas tik labai intensyviais kontaktais tarp dialektų, prieškirtiniuose skiemenyse gerai skyrusių ilguosius ir trumpuosius balsius, ir tokių dialektų, kuriuose toje pozicijoje balsių kiekybės koreliacija buvo neutralizuojama. Kontaktų metu antrojo tipo dialektų atstovai (be abejo, žemaičiai) perėmė iš pirmųjų (veikiausiai kuršių) prieškirtinių ilgumų skyrimą, bet suvokė ir reinterpretoavo jį kaip generatyvinę taisyklę, reikalaujančią nekirčiuotose morfemose išlaikyti tas kiekybines skiemens centro charakteristikas, kurios jam būdingos kirčiuotoje pozicijoje. Taigi ir šiuo atveju turime tam tikrą analoginį išlyginimą, kuriam sąlygas sudarė kalbiniai kontaktai.

8. Jeigu kuršiai tikrai turėjo *é, o < i, u*, tai pagal vadinamąjį maksimalios diferenciacijos principą²⁹ išeitų, kad jie yra turėję ir naujai atsiradusius *i, u*. Savo ruožtu tie *i, u*, rodos, galėjo būti susidarę tik žodžio gale iš nekirčiuotų *ī, ū*. Taigi prieiname hipotetinę išvadą, kad kuršiai trumpino žodžio galą, kaip ir vakariniai lietuviai, taip pat prūsai ir latviai³⁰. Bet tai jokiū būdu nereikia, kad nekirčiuotų galūnių redukciją žemaičiai būtinai turėjo gauti iš kuršių: veikiausiai tas trumpinimas yra bendras visam vakariniam ir šiauriniam baltų kalbų arealui ir priklauso nuo kažkokių visai tai teritorijai bendrų sakinio intonacijos ypatybių³¹. Kildinti galūnių trumpėjimą tiesiai iš kuršių trukdo ką tik minėtas visų nekirčiuotų skiemenų trumpinimas, kuris yra ypač intensyvus ne žemaičių vakarinėje dalyje, o rytuose.

9. Kurie ne kurie tyrinėtojai iš kuršių dialekto kildina žemaičių kirčio atitraukimą ar bent jo tendenciją³². Tie aiškinimai remiasi, galima sakyti, tik senoviniu statiškuoju chorografiniu metodu, kurį mūsų dienomis yra atmetę net ištikimiausi substrato teorijos šalininkai³³: mat A. Salio nuomone, pietinė žemaičių visuotinio kirčio atitraukimo riba maždaug sutampanti su kuršių gyventos Keklio (Ceklio) srities riba. Bet tas sutapimas pats savaime nieko nerodo, kadangi dabartinę pietinę ribą visuotinis kirčio atitraukimas pasiekė gana neseniai — vietomis net da-

bar jis nėra visai įsitvirtinęs³⁴. Antra, apie kuršių kirčiavimą galima spręsti tik iš žemaičių tarmės, todėl, aiškinant juo žemaičių kirčiavimą, neišvengiamai patenkama į užburtą ratą, iš kurio nematyti jokio išėjimo. Latvių kalba čia nieko negali padėti, nes, remiantis jos kuršiškosiomis tarmėmis, lyg tyčia rekonstruojamas ne fiksuotas, o laisvas kuršių kirtis³⁵. Trečia (ir tai, be abejo, svarbiausia), žemaičių kirčio atitraukimas nesunkiai paaiškinamas vidinėmis priešastimis, tarp kurių svarbiausius vaidmuo priklauso nekirčiuotų (ir tik nekirčiuotų!) galūnių redukcijai. Išnykus ar bent susilpnėjus nekirčiuotų galūnių trumpiesiems balsiams ir sutrumpėjus nekirciuotų galūnių trumpiesiems, galinis kirtis neteko funkcijos, nes jo vaidmenį perėmė naujai susidariusi balsių kaita $A : \emptyset$ (ar $A : \alpha$), $\bar{A} : A$ (.) plg.: *šakàs : *tāk(a)s* „takas“, *gerūos* „geros“ : *gēras* „gēros“. Ypač beprasmiškas galinis kirtis pasidarė po to, kai trumpieji kirčiuoti negaliniai balsiai tam tikrais atvejais pailgėjo, o galiniai cirkumfleksiniai **ē, *ā* virto dvibalsiais *īe, ūo*. Praradęs funkciją, galinis kirtis dėl universalios tendencijos³⁶ ir dėl įvairių morfologinių bei intonacinių faktorių poveikio perėjo į pirmąjį skiemenį ir gavo naują funkciją — tapo delimitatyviniu signalu. Atitraukimas iš antrinių galūnių paaiškinamas reiškinio plitimu: naujose, iki tol atitraukimo nežinojusiose vietose santykis sen. *gerūos* = nauj. *gērūos*, sen. *geràs* = nauj. *gēràs* buvo apibendrintas, todėl šalia dėsningų formų *gerūo* „geroje“, *latàks* „latàkas“ imta sakyti ir *gērūo, lātàks*. Vėliau dėl kontaktų tie analoginiai reiškiniai paplito visoje teritorijoje.

10. V. Ilič-Svityčiaus pastebėjimai rodo, kad kuršių priegaidės turėjo būti ne latviško, o lietuviško tipo, plg. latvių kuršiškųjų šnektų *dziņtars, ceņkles* ir lie. *giņtars, keņklēs*³⁷. Bet nėra jokių tikresnių faktų, kurie paremtų to autoriaus ir kai kurių kitų tyrinėtojų spėjimą, kad kuršiai (ir apskritai „ikilatviškieji“ šiauriniai baltų dialektai), kaip ir žemaičiai, turėję laužtinę priegaidę. Taip manyti trukdo skirtinga tos priegaidės distribucija žemaičių tarmėje ir latvių kalboje — ypač tai, kad funkcinio požiūriu žemaičių laužtinė priegaidė yra tik vienas iš akūto alotonų, o ne savarankiška fonema; be to, laužtinę priegaidę toje tarmėje turi ir tokie pokirtiniai ilgieji skiemenys, kurie niekada nėra buvę akūtiniai (plg.: *rātā < *rātāi* „ratai“, *vākārs < *vākāras, bēprātis < *bēprātis* „beprotis“). Dar daugiau: žemaičių laužtinės priegaidės atsiradimą galima nesunkiai paaiškinti kompensacine laringalizacija (ar glotalizacija)³⁸, atsiradusia dėl galinių balsių redukcijos ir nekirčiuoto bei nekirčiuoto dvibalsio -*ai* monoftongizacijos galiniame skiemenyje, t. y. dėl tokios evoliucijos: **kāla > *kāl? > *ka?l > kāl*, **sakāi > *sakā? > sakā*, **rātāi > rātā? > rātā* ir t. t. Žodžio gale laringalizacija dažnai sutapdavo su akūtinę priegaidę, todėl ji buvo reinterpretoauta kaip papildomas akūto požymis ir įtraukta į priegaidžių sistemą. Atsiradus tam požymiui, cirkumfleksinių dvibalsių antrojo dėmens pabrėžimas neteko prasmės, todėl jo spūdis persikėlė į natūralesnę poziciją — pir-

mąjį dėmenį. Tuo ir paaiškinamas cirkumfleksinių dvigarsių pirmojo dėmens ilginimas. Taigi ir žemaičių priegaidžių raidoje lemiamą vaidmenį bus suvaidinusi galūnių redukcija.

11. Apibendrinant galima tvirtinti, kad šiaurės žemaičių tarmėje, ypač pačioje vakarinėje jos dalyje, yra išlikę tam tikrų kuršių įtakos pėdsakų: priebalsių pakaitos *s : š, k' : č*; vietovardis su *ei = lie. ie*; sistemingai vartojami *ė, o (< i, u)*; pailginti prieškirminių dvigarsių pirmieji dėmenys. Apie buvusių kalbinių kontaktus kalba ir gausūs analoginiai išlyginimai, būdingi pajūrio šnekoms. Kiti kartais iš kuršių kildinami žemaičių tarmės reiškiniai — galūnių redukcija, kirčio atitraukimas, priegaidžių specifinės ypatybės — arba yra bendri visiems vakariniams ir šiauriniams baltų dialektams, arba lengviau paaiškinami ne kalbiniais kontaktais, o vidinėmis priežastimis.

NUORODOS

1. Endzelīns J. Latviešu valodas gramatika (toliau — LVG).— Rīgā, 1951, p. 6—7.
2. Būga K. Rinkiniai raštai.— V., 1961, t. 3, p. 235 ir 246.
3. Kad latviški skoliniai gali būti plačiai žinomi, rodo kad ir *aplūokas* „toks aptvaras“, kuris vartojamas net Rietavo ir Kvėdarnos apylinkėse (latviška to žodžio kilmė matyti iš dvibalsio *uo*, atliepiančio lietuvių ir kuršių *an*).
4. Čia ir toliau vartojami akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“ sutrumpinimai (remiamasi paskutiniais jo tomiais). Kiti trumpinimai: au.— aukštaičių, ku.— kuršių, la.— latvių, lie.— lietuvių, pr.— prūsų, žė.— žemaičių.
5. Plg. Urbutis V. [Rec.:] Lietuvių kalbos leksikos raida.— Baltistica, 1967, t. 3(2), p. 235.
6. Endzelīns J. Darbu izlase (toliau — DI).— Rīgā, 1974, sēj. 2., p. 427.
7. Salys A. Die žemaitischen Mundarten.— Tauta ir žodis, 1930, kn. 6, p. 181; Спрогис И. Географический словарь древней жемайтской земли.— Вильно, 1888, с. 348.
8. Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas; Sudarė Savukynas B. ir kt.— V., 1963, p. 72.
9. Weinreich U. Languages in Contact.— The Hague—Paris, 1968, p. 34.
10. Būga K. Min. veik., p. 172—174; Salys A. Kelių pastabos tarmių istorijai.— Archivum philologicum, 1933, t. 4, p. 25; Zinkevičius Z. Lietuvių dialektologija.— V., 1966, p. 144; Мажюлис В. Социоллингвистические заметки к арханчному характеру языка (балтийские языки).— Baltistica, 1974, t. 10(2), p. 119—127.
11. Endzelīns J. Lettische Grammatik.— Rīgā, 1922, S. 124—125; Endzelīns J. LVG, p. 177.
12. Girdenis A. Baltiškųjų *tj, *dj refleksai 1759 m. „Zyvate“.— Baltistica, 1972, t. 8(2), p. 173—191.
13. Girdenis A. Žemaičių dūkavimas: dabartinė padėtis ir istorija.— Baltistica, 1980, t. 16(1), p. 32—44.
14. Plg. Anttila R. An Introduction to Historical and Comparative Linguistics.— New York—London, 1972, p. 189.
15. Endzelīns J. DI, p. 465 ir 510.
16. Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas; Sudarė Norėika Z. ir Stravinskis V.— V., 1976, d. 2, p. 160.
17. Salys A. Die žemaitischen Mundarten. . . , S. 271.
18. Žė. *lé : pá : tē* : (A. Dirgėlos liudijimu — ir *lé : pá : tis*), *lé : pa : tēškė*.
19. Plg. panašų *Léipalingio* aiškinimą (Būga K. Min. veik., p. 133).

20. Kazlauskas J. Dėl baltų *ei ir *ō raidos lietuvių žemaičių tarmėse.— Baltistica, 1969, t. 5(1), p. 29—35.
21. Hjelmslev L. Études de phonétique dialectale dans le domaine Letto—Lituanien.— Scando-Slavica, 1956, t. 2, p. 67 ir kt.
22. Būga K. Min. veik., p. 736; Salys A. Kelios pastabos. . . , p. 26.
23. Plg. Schmalstieg W. R. An Old Prussian Grammar: The Phonology and Morphology of the Three Catechisms.— University Park and London, 1974, p. 14 ir lit.
24. Būga K. Min. veik., p. 231—233.
25. Plg. Endzelīns J. LVG, p. 71.
26. Būga K. Min. veik., p. 221; Endzelīns J. LVG, p. 53 ir lit.; Rudzīte M., Latviešu dialektologija.— Rīgā, 1964, p. 76.
27. Rudzīte M. Min. veik., p. 80 ir kt.
28. Būga K. Min. veik., p. 221.
29. Schane S. A. Natural Rules in Phonology.— In: Linguistic Change and Generative Theory; Eds. Stockwell R. P. and Macaulay R. K. S., Bloomington—London, 1972, p. 210.
30. Plg. panašią, tik beveik neargumentuotą V. Grinaveckio mintį (Grinaveckis V. Žemaičių tarmių istorija.— V., 1973, p. 283).
31. Plg. Жирмунский В. М. Немецкая диалектология.— М.—Л., 1956, с. 147.
32. Salys A. Kelios pastabos. . . , p. 33; Grinaveckis V. Min. veik., p. 67; Zinkevičius Z. Min. veik., p. 46; Kazlauskas J. Lietuvių kalbos istorinė gramatika.— V., 1968, p. 28 ir kt.
33. Террачини Б. Субстрат.— В кн.: Современное итальянское языкознание. М., 1971, с. 20 и сл.
34. Rokaitė B., Vitkauskas V. Apie vieną kirčio neatitraukimo atvejį šiaurės vakarų dūnininkų ir pietvakarių dūnininkų tarmėse.— Lietuvių kalbotyros klausimai, 1967, t. 9, p. 147—149.
35. Endzelīns J. LVG, p. 23.; Rudzīte M. Min. veik., p. 156.
36. Garde P. Histoire de l'accentuation slave.— Paris, 1976, t. 1, p. 379.
37. Иллич-Свитыч В. Следы исчезнувших балтийских акцентуационных систем.— В кн.: Славянская и балтийская акцентуация. М., 1964, с. 25.
38. Plg. Иванов В. В. К синхронной и диахронической типологии просодических систем с ларингальными или франгализованными тонами.— В кн.: Очерки по фонологии восточных языков. М., 1975, с. 25—40.

ПРОБЛЕМА КУРШСКОГО СУБСТРАТА НА ТЕРРИТОРИИ СЕВЕРОЖЕМАЙТСКОГО НАРЕЧИЯ ЛИТОВСКОГО ЯЗЫКА

А. ГИРДЯНИС

Резюме

В северожемайтских говорах (в особенности — в крайне западных) наблюдаются следующие фонологические явления, которые с некоторой долей вероятности можно соотнести со сходными, достаточно надежно восстанавливаемыми фактами куршского диалекта (или языка):

а) почти факультативное чередование шипящих и свистящих щелевых согласных в некоторых корневых морфемах, ср.: *kupstis : kupštis* «стог», *pleksnė : plekšnė* «камбала», *skarmalas : škarmalas* «тряпка»;

б) аффрикаты *č'*, *dž'*, чередующиеся с общелитовскими смычными в некоторых экспрессивных словах типа *čiūtinti* : *kiūtinti* «плестись, медленно идти», *džiugėti* «звякать» : *giugyti* «бряцать, трясти, хлопать»;

в) реликтовое *ei* (>*ē*), соответствующее литовско-латышскому *ie*, сохранившееся в топониме окрестностей Вейвирже-най (Клайпедский р-н) *Lėipaičiai* (диал. *lé:pá:tê:*) и в некоторых аппеллятивах типа *greĩbti* «хватать», *preikālas* «наковальня», *preiminė* «передняя»;

г) немотивированная долгота или полудолгота первого компонента предударных дифтонгов и дифтонгических сочетаний, напр.: *pla.ukė* «(ты) плыл», *pava.rgáu* «(я) устал».

С некоторой оговоркой следствием куршского влияния можно считать большую частоту открытых гласных *é*, *o*, восходящих к *i*, *u*, наблюдаемую в западных («кретингских») говорах северожемайтского наречия.

Такие явления, как оттяжка (ретракция) ударения и так называемый прерывистый (глоттализированный) тон проще всего объясняются как результат внутреннего развития говоров чисто литовского типа. Основную роль в этой эволюции сыграло сокращение долгих безударных гласных во флексии и утрата кратких гласных.

О языковых контактах свидетельствуют и весьма многочисленные случаи аналогических выравниваний, наблюдаемые в западной части северожемайтского наречия.